

ABU ALI IBN SINONING “HAY IBN YAQZON” FALSAFIY QISSASINING
YORITILISHI VA UNING FALSAFIY TAHLILI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7883828>

Ziyodullayev Maqsudjon Shokirjon o'g'li

*Toshkent Davlat Sharqshunoslik Universiteti, Sharq falsafasi va madaniyati
yo'nalishi, 2-bosqich magistratura talabasi.*

Axmedova S.D

Ilmiy rahbar: Toshkent Davlat Sharqshunoslik Universiteti o'qituvchisi f.f.n.

Annotatsiya: *Ibn Sino “Hay Ibn-Yag‘zon” qissasining falsafiy yoritilishi va falsafiy tahlilini qilib unda inson fe‘l-atvoridagi qiziqqonlik, munofiqlik, ta‘magirlik, zulmkorlikka, o‘g‘rilik va aldamchilikka moyillik, o‘zining hoyu-havaslarini qondirish istagi, ehtiroslarga berilish, hayvoniy hirslar – bularning barchasini Ibn Sino buzuvchi niyatli “do‘stlar” deb atagan.*

Kalit so‘zlar: *Ibn Tufayl, Hay Ibn-Yag‘zon, organik dunyo, qiziqqonlik, munofiqlik, zulmkorlik, moyillik, Aristotel.*

Ma‘lumki, yoshlar intellektual salohiyat va ilg‘or texnologiyalarni egallash bilan birga milliy va umumbashariy qadriyatlar uyg‘unligining zaruratini chuqur anglab yetishlari zarur. Bu zaruriyat nima bilan izohlanadi? Ma‘lumki, intellektual salohiyat va ilg‘or texnologiyalar avvalo, jamiyatning moddiy asoslarini, iqtisodiy taraqqiyotini, harbiy qudratini mustahkamlash uchun xizmat qiladi. Shu bilan birgalikda muayyan darajada jamiyat a‘zolarining moddiy farovonligini ta‘minlashga ham ta‘sir ko‘rsatadi. Bu xizmat va ta‘sirning jamiyat uchun, jamiyat a‘zolari uchun qay darajada manfaatli bo‘lishi intellektual salohiyat va ilg‘or texnologiyalardan qanday maqsadlarni amalga oshirish uchun foydalanishga bog‘liq. Shu sabab asosiy urg‘u aynan milliy va umumbashariy qadriyatlarning uyg‘unligini teran anglashga, ya‘ni tafakkurlash madaniyatini shakllantirishga qaratilgandir.

“Hay ibn Yaqzon” qissasini Ibn Sino 1023-yili Hamadonga yaqin bo‘lgan Faradjon qal‘asi qamoqxonasida yozgan degan ma‘lumotlar tarixiy manbalarda uchraydi. Qissa arab tilida yozilgan. Ivrit (qadimgi yahudiy) tiliga qissaning she‘riy tarjimasini Ibn Erza (117-yilda vafot etgan), nasriy tarjimasini 1886-yilda P.D.Kaufman amalga oshirgan. Insonning tabiatiga xos bo‘lgan ijobiy va salbiy jihatlarning ta‘rifiga katta o‘rin berilgan, qissaning o‘zi esa, umuman insonning ma‘naviy qiyofasiga, intizomiga, uni noma‘qul qilmishlarga ergashishdan qaytarishga bag‘ishlangan. Qissadagi barcha qahramonlar ma‘lum ramziy siymolarni gavdalantiradi: yosh yigit bilan birga G‘arbdan sharqqa sayohat qilayotgan qariya siymosi – faoliyat ko‘rsatayotgan ong ramzidir. G‘arb deganda moddiy olam, ya‘ni inson tanasi, sharq deganda – insonning ruhiy olami, ya‘ni inson idroki tushuniladi. Idrok insonni yaramas kirdikorlardan ogohlikka

chaqiradi, mantiq ilmini o'rganishga undaydi. Qissada mantiqni – farosat (ya'ni fiziognomika) deb yuritilgan.¹⁵²

Inson fe'l-atvoridagi qiziqqonlik, munofiqlik, ta'magirlik, zulmkorlikka, o'g'rilik va aldanchilikka moyillik, o'zining hayu-havaslarini qondirish istagi, ehtirolarga berilish, hayvoniy hirslar – bularning barchasini Ibn Sino buzuq niyatli “do'stlar” deb atagan. Ibn Sino inson o'zining “jilovini” mana shunday “do'stlar”ning qo'liga topshirib qo'ymasligi kerakligi haqida ogohlantiradi. Inson doimo ulardan yuqoriroq turishi, doimo aql-idroki doirasida odimlashi lozim – shundagina u o'z do'stlarini to'g'ri yo'ldan boshlab boradi. Ular seni o'zlariga bo'ysundirib olmaslaridan avvalroq, — deydi Ibn Sino, — sen ularni o'zingga bo'ysundirishing lozim.¹⁵³

Ibn Sino bu asarida ilm-ma'rifatni o'rganishga kirishgani tufayli ko'zi ochilgani, natijada Aql (Hayy ibn Yaqzon) ko'ziga ko'ringani va ilm unga o'z jamolini namoyon etganini hikoya qilar ekan, ilm-aqlni o'lim bilmaydigan uyg'oq, qarimaydigan yosh, beli bukilmaydigan – barvasta, nuroniy sifatida tasvirlaydi. Tafakkur qilib zarur bo'lgan va bilishi mumkin bo'lgan narsalarni o'qishga kirishgani, bu yo'lda aqlni ishga solib, farosatli bo'lib, o'zini yomonliklardan chetlashtiradigan turli xususiyatlarini bilib olganligini qayd etadi.

Demak, “Xayy ibn Yaqzon” mantiq ilmiga bag'ishlangani bilan ham aqliy tarbiyada katta ahamiyatga ega. Risola insondagi yomon illatlarni bartaraf etishda ilmu fan, ziyoning ahamiyati, insondagi aql-tafakkur quvvatining yomon illatlardan qutulishi, o'zligini anglash vositasi ekanligi bilan adabiy-falsafiy asargina bo'lib qolmay, tarbiyaviy asar sifatida ham qimmatlidir. Shuning uchun ham u odamlarga qarata shunday xitob qiladi: “Ey birodarlar! Bir –biringiz bilan samimiy do'st bo'lib, haqiqatni ochinglar. Har bir kishi o'z birodari uchun ko'nglidagi samimiylikdan (to'sqinlik) pardasini ochib tashlasin. Shunday qilinglarki, birodarlaringiz sizlardan (o'zi bilmagan) ba'zi narsalarni o'rgansin va yana boshqalari (bo'lsa) ba'zi narsalarni o'rganib, o'zini kamolotga etkazsin”. Modomiki, inson aloqaga muhtoj ekan, boshqa birov bilan qo'shinchilik qilish uchun uning uyi yoniga uy soladi, o'zining ehtiyojini qondirish uchun esa ishlab chiqarish mahsulotlarini almashtiradi, dushmanlardan saqlanish uchun o'zgalar bilan birlashadi. Mana shu tariqa jipslashishi va hamkorlik hissi, boshqalarga nisbatan sevgi-muhabbat va umumiy axloqiy negizlar ishlab chiqiladi.¹⁵⁴

Ibn Sino bu asari bilan ma'lum bir tabaqa kishilarni tarbiyalashga uringanligi sezilib turibdi. Salomonning xotini obrazi feodal saroy muhitiga xarakterli bo'lgan tiplardan biri ekanligi ana shundan dalolat berib turibdi.

Asar oxirida kitobxon ko'z o'ngida yetuk, puxta va ancha quyuqlashgan, tuyg'ularga mutlaqo bo'ysunmaydigan obraz gavdalandi. Ikkinchidan, xotinning butun

¹⁵² Irisov A “ Ibn Sino – ma'rifatparvar adib ” T.: O'zbekiston 1980 32-b

¹⁵³ Baratov M. “ Abu Ali Ibn Sino – buyuk mutafakkir ” T.: Fan 1980 22-b

¹⁵⁴ Irisov A Falsafiy qissalar T.: O'zSSR Davlat badiiy adabiyot nashriyoti – 1963 32-b

qilmishlari, ishlatgan hiyla-nayanglari barbod bo'ladi, egrilikning to'g'rilik ustidan hukmron bo'la olmasligi oydinlashadi.

Umuman aytganda, Ibn Sinoning bu qissasi o'rta asr adabiyotining ajoyib namunasi hisoblanadi. Uning o'zi ham bu asarga alohida ahamiyat beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: O'zbekiston, 2016.
2. Falsafa (Ahmedova M. umumiy tahriri ostida), "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati", –Toshkent. 2006. – 495 b.
3. Пўлатова Д., Қодиров М., Аҳмедова М., Абдуҳалимов А., Шозамонов Ш. Шарқ фалсафаси. – Тошкент: жахон принт, 2011. – 185 б.
4. Ибн Сина. Трактат о Хайе сыне Якзана. В кн.: Сагадеев А.В. Ибн Сина.- М., Мысль, 1980.
5. Игнатенко А.А. В поисках счастья / Общественно-политические воззрения арабо-исламских философов средневековья. - М., Мысль, 1989.